

Vysvětlení pojmů život a smrt pro barokního člověka skrze báseň *Co Bůh? Člověk?*

Život a smrt, jedno bez druhého nemůže existovat. V průběhu času život a smrt chápeme různě, podle toho, co se kolem nás právě děje, jaké jsou v dané době okolnosti našeho smýšlení. Dnes na nás na každém rohu, v každém článku či filmu křičí slova: „Život je krátký!“ Je tedy třeba si ho užít naplno, protože smrt znamená definitivní konec? Nebo snad po smrti něco následuje? Vždyť dřív byl posmrtný život považován za samozřejmý. Co když vážně to hlavní začíná až po smrti? Otázka života a smrti bude vždy „v módě“ a nikdy na ni nenajdeme jednoznačnou odpověď, názory na ni se budou měnit. Naše budoucí názory na život a smrt můžeme jen odhadovat, ale z těch minulých se můžeme o našich předcích mnohé dozvědět. Jejich názory bývají zachovány hlavně v uměleckých dílech, především pak v těch literárních. Moje esej se bude zabývat problematikou vnímání života a smrti v období baroka a jako dílo, ze kterého budu vycházet jsem si vybrala duchovní báseň Bedřicha Bridela *Co Bůh? Člověk?* napsanou roku 1659.

Nejdříve bych ráda objasnila okolnosti doby, za níž u nás i na světě baroko našlo své místo a představila její konkrétní události, které měly dopad na tehdejší literaturu. Obecně se dá říci, že baroku „patří“ celé sedmnácté století. Rodí se v Itálii a Španělsku již v 60. letech 16. století v důsledku tridentského koncilu a založení řádu jezuitů. Podle Václava Černého barokní období po celé Evropě souvisí s nemalým výskytem válek, náboženských svárů a reforem.¹ Pro Čechy a Německo je zásadní událostí, jež probouzí opravdové baroko, průběh třicetileté války, pro českou literaturu hlavně Bitva na Bílé Hoře roku 1620. Jedná se o období náboženských sporů a nejasností, a proto nabývá literatura úlohy „nábožensky naučné“, tzn. snaží se lidi přivést k víře, „*ukázat jim náboženské morálky a etiky a později je tak přimět tyto praktiky dodržovat, čímž je pro církev možné mít věřící pod svým dohledem*“.² V takové době, konkrétně pak roku 1659, Bridel vydává svou duchovní básni *Co Bůh? Člověk?*.

Bridel uvádí své dílo strofou, v níž představuje Boha a člověka jako dva bezpochyby jiné světy, svět pozemský a svět nadpozemský. Říká: „*Co bůh? Člověk?/ Kdokolivěk?/ Co já? Co ty?/ Bože svatý?/ Já hřích, pych, lest:/ Tys sláva, čest./ Já hnis, vřed, puch:/ Tys čistý duch*”

¹ ČERNÝ, Václav: Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti, Jinočany: H&H Vyšehradská s. r. o., 2005, s. 17.

² TICHÁ, Zdeňka: Česká poezie 17. a 18. Století, Praha: Academia, 1974, s. 31.

(Bridel 2013, s. 4). Už z několika veršů můžeme tušit, že se jedná o text barokní, jelikož využívá principu kontrastu (a bude ho hojně využívat i nadále). Přesněji pak využívá kontrastu mezi malým, bezmocným, nicotným životem člověka a velkolepým, všemohoucím a věčným Bohem. Přírovnání postupně gradují a tím dodává Bridel textu dramatickost, také typickou pro barokní literaturu. Jasný kontrast vidíme například zde: „*Ty jsi sladkost, a já jed,/ tys lahodný, já kyselý;/ já žluč, hořkost, a tys med,/ já smutný, a tys veselý;/ já nemoc, tys zhojení,/ já zimnice, tys uzdravení,/ já hřích, ty odpuštění,/ já nepravost, tys spasení*” (Bridel 2013, s. 10). Člověk sám sebe shazuje, nazývá se popelem, blátem, hnisem, prachem či mrzkostí a naznačuje tak pomíjivost a nicotnost pozemského života proti božské nekonečnosti světa nadpozemského. Bůh je přirovnáván ke štěstí, pokladu či uzdravení. Milan Kopecký říká, že: „*Bůh je v básni chápán jako bytost vševědoucí, všemohoucí, všudypřítomná. Tím se Bůh dostává mimo čas a prostor a také jeho láska a milost nemá hranic...*“ domnívá se, že: „*...tyto základní charakteristiky vševědění, všemohoucnosti a všudypřítomnosti Boha napomáhají k pochopení symbolů, jimiž je v básni Bůh vyobrazen*“.³

Jedním z takových symbolů je symbol okrohlosti a s ním související symboly kruhu a koule. V básni se setkáváme s výrazy „*Kruh ledu*“ a „*kroužek bolesti*“ (Bridel 2013, s. 9), jež zde fungují jako symboly pro nekonečnost a neohraničenost, kterou člověk není s to zcela pochopit, protože jsou to charakteristiky Boha, tudíž světa nadpozemského. Samotnou mě zarazil verš „*Ty jsi koule tříhranná*“ (Bridel 2013, s.16), jehož význam lze však jednoduše interpretovat. Koule je tvar již od antiky považován za dokonalý a symbolizuje, jak už bylo řečeno, božskou neohraničenost a nekonečnost. Bridel tak opět naráží na božskou dokonalost, k níž přispívá ještě číslo tři odkazující na trojjedinost Boha. Bridel tímto výrazem vyzdvihuje Boha jako naprosto bezchybného a zároveň poukazuje na to, že onen nadpozemský svět je pro pozemskou bytost něco nepochopitelného. Pro člověka není možné si takový geometrický tvar představit. Koule přece nemůže mít hrany! Avšak právě to odkazuje na omezenost lidské mysli, na fakt, že člověk není schopen poznat za dobu svého bytí na pozemském světě, ve smrtelném těle, pravou podstatu Boha. Bridel také později naráží na skutečnost, že zatímco Bůh má části tři, člověk má pouze dvě (tělo a duši) a znovu tím dokazuje božskou dokonalost a lidskou nedostatečnost. Pro člověka není možné pochopit nadpozemský svět, Zdeněk Kalista o něm mluví jako o „*hodnotě absolutní, neměřitelné, nepoznatelné*“, označuje ho za místo, které „*nemá míry, nemá barvy, nemá zvuku, nemá ani prázdna. Nemá nic, co by bylo možno postihnout smysly, a tedy rozumově pochopit*” (Kalista 2005, s. 58). Při všem tom opěvování Boha si člověk uvědomuje, že nic jiného než jej nechce. Proč být na tomto světě, když ten druhý je o tolik lepší? Člověk se ptá: „*Proč hledám jásnost,*

³ KOPECKÝ, Milan: Bridelovo umění slova. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity D39. Brno: Masarykova univerzita, 1997

světlost/ z slunce anebo z měsíce,/ proč hledám líbost, milost/ v žluči, v pelýnku na louce?/ Víno a jiné košty,/ jídla, pokrmy, nástroje,/ proč jiné marné trošty,/ přespólní, cizí nápoje?/“ (Bridel 2013, s. 19-20) a zjišťuje, že toho nejlepšího se mu stejně dostane jedině od Boha: *„Chci-li mít líbání,/ Bůh jest nejlepší líbání!/ Chci-li mít objímání,/ v Bohu bývá bez stejskání”* (Bridel, s. 20-21). Člověk už nechce dál žít svůj konečný, pomíjivý život, vždyť lidská existence je nicotná v porovnání s Bohem!

Barokní člověk spěje k tomu, aby zemřel, protože jen tak se nakonec k Bohu dostane. Při pomýšlení na něj nechce nic jiného než se mu oddat. *„Když si myslím o Bohu,/ což mám dělati, musím díti:/ ach, Bože, víc nemohu,/rač mě v sobě potopiti!/ Čím dál o něm rozjímám,/ všecken se zouplna točím./ Kam půjdu, Bože, jinám?/ Do tvé velebnosti vskočím!”* (Bridel 2013, s. 23). Igor Fic vysvětluje, jak nám problematiku smrti nastiňuje Bridel od samého začátku básně následujícím způsobem: *„Jde mu o vystavění co nejkřiklavějšího kontrastu mezi pomíjivostí a věčností, mezi životem a smrtí, a to jen proto, aby jeho vědomé rozhodnutí pro smrt bylo chápáno a viděno ne jako nahodilé hnutí mysli či na základě citové vazby k Bohu, ale jako učiněné rozhodnutí plynoucí z pevné osobní vůle a plné odpovědnosti.”*⁴ Smrt představuje jakýsi most mezi životem na zemi připodobňovaným k hnisu, špíně, hnoji atd. a osvobozením od všeho pozemského, jež se nachází u Boha samotného, proto *„bude hovořit o ‚sladké smrti“* (Kalista 2005, s. 58). Smrt člověka přenese od nicotného živoření k slávě a kráse Boha, *„...teprve v tomto momentu [smrti] otevírá se výhled do světa absolutních hodnot, do vlastního světa duchového, za nímž barokní člověk tíhne, otevírá se velký úžas Kolumbův ... nad nedohledností tohoto světa,”* popisuje Zdeněk Kalista, *„zde stojí tvář v tvář skutečnému nekonečnu, zde vrcholí jejich hluboké pohnutí, odkrývá se ‚nový svět‘ bez břehů, svět Absolutna”* (Kalista 2005, s. 58). Rozhodnutí zemřít má své opodstatnění, člověk ví, proč chce *„k nohám trůnu jeho padat”* (Bridel 2013, s. 24). Už se nechce toulat po té ohavné, ničemné zemi, ba naopak. Chce se dostat k Bohu samému, Kalista říká že: *„Bridel chce ‚skočit v Boha’, skočit v něj jako v bezednou propast ne proto, aby se chránil před morovou nákazou a unikl smrti, ale aby pronikl v Boha, aby se s ním spojil”* (Kalista 2005, s. 72), a tak se mu vzdává v posledních verších básně: *„Tak, tak, jak nejmocnější mohu,/ červíček na zemi vzdychám/ o všekomocném Bohu,/ k němužto rychle pospíchám./ Já ten nejmenší cvrček/ k nohám trůnu jeho padám,/ zeměplazí červíček/ cosi v temnostech předkládám!”*

Záměrně jsem však přeskočila důležitou část básně, ke které se chci nyní dostat. Bridelova báseň není čistě o pomíjivém životě člověka, jehož jedinou touhou je zemřít a skrze smrt se tak dostat do náruče boží. Jeho život na zemi není tak hrozný, jak se z většiny veršů

⁴ FIC, Igor: Traktát o smrti v poezii Fridricha Bridela (literárně antropologická studie). In Host, 1993, č. 6, s. 70.

zdá, je na něm přece jen něco dobrého. Kdyby byl totiž člověk skutečně pouhým *popel*, *prachem a blátem* (Bridel 2013, s. 8), byl by (ačkoliv jen z malé části) schopen Boha poznat? Byl by schopen ho milovat? Jakýkoliv vztah mezi Bohem a člověkem umožňuje právě láska.

Láska Boha k člověku je tak silná, že ji Bridel přirovnává k plamenu ohně. Veršem *lásky hořící plamen* (Bridel 2013, s. 22) dokazuje její nesmírnou vroucnost.

Na druhé straně stojí láska člověka k Bohu. Ačkoliv se zdá, že láska na tom hrozném pozemském světě nemůže snad ani existovat, je tomu tak. Je ukryta v lidech samých, a to v jejich srdcích, tam, kde je ukrytý Bůh. Čím víc ho člověk miluje, tím víc ho poznává a uvědomuje si jeho velikost, přestože tu nikdy nepochopí zcela. Lidská láska je oproti všemu ostatnímu, co se v básni vztahuje k člověku, něco krásného. Vyčteme to například z veršů *„láska má nové šaty“* a *„oděv lásky bohatý“* (Bridel 2013, s. 20). To pomíjívé a smrtelné je lidské tělo, jenže člověk není tvořen jen tělem, ale také duší, skrze niž a lásku Boha poznává. Duše, ona vnitřní část člověka, je v průběhu života uvězněná v těle vázaném na pozemský svět. Nemůže ze svého vězení utéct, ale může se Bohu přiblížit tím, že ho bude milovat a čím dál tím víc ho poznávat. To také člověk dělá: *„z lásky se má duše táže:/ cos ty, Bože nad bohy“* (Bridel 2013, s. 14). Lidská duše spěje k smrti, k tomu mostu mezi pozemským a nadpozemským. Zdeněk Kalista používá podobného přirovnání: *„Smrt je baroknímu člověku otevřenou branou do onoho neměřitelného nekonečna na jehož práh dospěl a do něhož by chtěl proniknout.“* (Kalista 2005, s. 58). Ve stručnosti tedy čtyři pojmy srdce, láska, duše a tělo můžeme vysvětlit takto: skrze lásku vycházející ze srdce, poznává naše duše dokonalost Boha a pomíjivost vlastního vězení, těla, co musí zemřít, aby se duše k Bohu dostala. Jak říká Igor Fic: *„smrt má především své opodstatnění v tom, že je na ni nahlíženo jako na nový, a z pohledu křesťanské filozofie i na opravdový, začátek života a nikoli jako únik před světem.“*⁵

Za svůj život na zemi nikdy nepochopíme pravou podstatu Boha, nikdy zcela nepochopíme tu *„trojhrannou kouli“* či *„okrouhlost trojnou“*, ono *Absolutno* bez míry a bez barvy. Můžeme se k němu nicméně víc a víc přibližovat láskou k Bohu. Až když se skutečně naše duše odpoutá od těla, je vypuštěna ze svého vězení a konečně není poutána k pozemskému světu. Obraz duše, která se snaží dostat k Bohu, rámuje celou báseň *Co Bůh? Člověk?*. V prvních slokách se připravuje vzlet: *„jakás křídla:/strojí se všecko k litání“* (Bridel 2013, s. 5). Člověk touží po poznání Boha, tím, že ho miluje, vzlétá, skutečně ho během letu poznává, ale dostat se až do duchovního světa, toho světa mimo zem, nemůže. Alespoň ne jako tělo s duší uvnitř sebe, do onoho nepochopitelného světa se může dostat jen duše, nikoliv hmotné, smrtelné, hniјící tělo. Proto na konci básně člověk umírá a my v poslední strofě čteme: *„Tak, tak, jak nejvíc mohu,/ červíček na zemi vzdychám/ o všekomocném Bohu,/ k němužto*

⁵ FIC, Igor: Traktát o smrti v poezii Fridricha Bridela (literárně antropologická studie). In Host, 1993, č. 6, s. 78.

rychle pospíchám./ Já ten nejmenší cvrček/ k nohám trůnu jeho padám,/ zeměplazí červíček/ cosi v temnostech předkládám!” (Bridel 2013, s. 24). Těsně před smrtí, v okamžiku gradující smrti, je podle Vašicy člověk k Bohu nejbližší.⁶ Člověk konečně umírá, jeho tělo symbolicky padá a duše konečně může letět k Bohu, jelikož dosáhla svobody, po níž toužila a pro kterou tak dlouho trpěla. Bez všeho toho utrpení by to však duše nedokázala. Nejprve musela „*poznat Boha skrze tento svět,*” aby mohla „*dospět skrze hodnoty fyzické k hodnotám metafyzickým*” (Kalista 2005, s. 35). Pro barokního člověka je život na pozemském světě nutný k tomu, aby pochopil svět nadpozemský a smrt je to, co ho nakonec přenese z jednoho světa do druhého.

Primární literatura

BRIDEL, Bedřich: Co Bůh? Člověk? [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013 [2019-01-04]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/07/65/co_buh_clovek.pdf.

Sekundární literatura

ČERNÝ, Václav: Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti, Jinočany: H&H Vyšehradská s. r. o., 2005. ISBN 80-7319-011-7

FIC, Igor: Traktát o smrti v poezii Fridricha Bridela (literárně antropologická studie). In Host, 1993, č. 6. ISSN 1211-9938

⁶ FIC, Igor: Traktát o smrti v poezii Fridricha Bridela (literárně antropologická studie). In Host, 1993, č. 6, s. 69.

HANUŠ, Jan: Komenského Labyrint a Bridelova skladba Co Bůh? Člověk? (Dva projevy české barokní literatury ve vzájemném srovnání), Masarykova univerzita, Filozofická fakulta - Ústav české literatury, vedoucí práce: Mgr. Jitka Rejhonová.

KALISTA, Zdeněk: Tvář baroka, Praha: Garamond, 2005. ISBN 80-86379-90-6

KOPECKÝ, Milan: Bridelovo umění slova. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity D39. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

TICHÁ, Zdeňka: Česká poezie 17. a 18. Století, Praha: Academia, 1974. ISBN 509-21-827

WETTER, Dominik: Vliv antické tradice, křesťanské motiviky a symboliky v díle Fridricha Bridela, Brno, 2012, Bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta - Ústav české literatury a knihovnictví, vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr.